

silön oikeuksien suojaksi ja takaajaksi. Kansalaisuus on erityinen yhteiskunnallinen rooli, joka nähdään enimmäkseen passiivisena. Kansalaisuuden eteen toimitaan etupäässä vain silloin, kun se ei toimi, kun lainsäädäntö ei takaa riittäviä oikeuksia tai oikeudet eivät toteudu käytännössä.

Toinen teoriaperhe korostaa kansalaisuuden aktiivista puolta. Kansalaisuus on sen mukaan yhteistä toimintaa, kollektiivisen identiteetin tärkeä osa ja poliittisen yhteisöllisyyden keskeinen kiinnekehta. Tähän teoriaperheeseen kuuluu yhtäältä näkökulmia, joita kutsutaan republikanistisiksi tai kommunitaristisiksi, ja toisaalta osallistuvan tai radikaalin demokratian teorioita.

Kauko Sipponen kirja sijoittuu hengeltään pikemminkin aktiivisen kansalaisuuden joukkoon, mutta asiassällöltään kuitenkin rajoittuu pitkälti kansalaisuuden muodollisiin ja lainsäädännöllisiin aspekteihin. Teoksen nimi ”Kansalainen – isäntä vai renki” kertoo tämän temaattisen kahtiajakautuneisuuden ytimekkäästi.

Juristin koulutuksen saanut ja akateemisen aktiviteetin lisäksi näyttävän virkamiesuran tehnyt Sipponen painottaa kansalaisen roolin ulkoisia määrytyksiä. Kaikkein keskeisimmät niistä ovat perustuslain määrittelemät kansalaisen oikeudet. Oikeastaan kirja on saanut alkunsa vuonna 2000 voimaan tulleen perustuslakiuudistuksen pohdinnasta. Sipposta askarruttaa, mihin suuntaan uudistus vie kansalaisen asemaa ja mitä ehkä olisi voinut tehdä kansalaista kannustavammin. Jälkimmäinen kysymys on tosin vain kirjan sivujuonne. Kirjan pääaihe on kuvata yhteiskunnallisia instituutioita, jotka kehystävät kansalaisuutta.

Kirjan aluksi tarjotaan shokkihoitoa. Suomen Gallupin ja EVA:n mielipidekyselyitä siteeraten Sipponen joutuu toteamaan, että kansalainen on tässä maassa pikemminkin rengin kuin isännän asemassa. Kansalaisien omasta mielestä kaikilla muilla instituutioilla on vaikutusvaltaa mutta ei yksityisillä kansalaisilla. Kansalaisen vaikutusvalta sijoittuu hännänhuipuksi listoilla, joita johtavat hallitus, pankit ja suuryritykset. Jopa yliopistoilla, maakunnilla ja kulttuurielämällä on enemmän vaikutusvaltaa. Voisiko tuosta asemasta juuri kuvitellakaan ilmestyvän omista asioistaan määrävää isäntää?

Kansalaisen asemaa kehystävät yhteiskunnalliset instituutiot. Nykyisessä yhteiskunnassa näitä yhteiskunta-mahteja, kuten niitä kirjassa kutsutaan, on Sipponen mukaan kuusi. Kolme niistä tematisoidaan klassisen valtiollisen vallanjako-opin mukaan lainsäädäntövaltaan, tuomiovaltaan ja hallitusvaltaan (hallintoon). Näiden valtiollisten mahtien lisäksi on kolme muuta: joukkotiedotus, kansalaisyhteiskunta ja markkinatalous. Nämä kaikki yhdessä ovat kansalaisen kanssapelurit. Ne varustavat kansalaisen resursseilla ja mahdollisuuksilla, jotta tämä voisi toteuttaa rooliaan. Ilman niitä kansalainen tuskin on kansalainen ollenkaan.

Toisaalta mahdit ovat kansalaisen vastapelereita. Valtiolliset mahdit samoin kuin media, kansalaisyhteis-

Kauko Sipponen. 2000. *Kansalainen – isäntä vai renki*. Helsinki: Werner Söderström, 452 s.

Viime vuosina on kansalaisuudesta keskusteltu enemmän kuin pitkään aikaan. Suomessa aihe on ollut esillä etenkin sen vuoksi, että valtion instituutiot ovat Euroopan Unioniin liittymisen myötä olleet muutoksessa. Yleisemmin kansalaisuuden on tehnyt ajankohtaiseksi globalisaatio ja totuttujen institutionaalisten kehysten nopea muutos. Myös kansalaisuus saattaisi tulevaisuuden yhteiskunnassa olla jotakin muutakin kuin yksilön ja kansallisvaltion lainsäädännöllinen suhde.

Kansalaisuusteorioita on karkeasti jaotellen kahta lajia. Liberalistiset teorit näkevät kansalaisuuden yk-

kunta ja talous saattavat alistaa kansalaisen omien toimintojensa välikappaleeksi. Luulisin, että ajankohtaisista näistä tendensseistä on talousmahdin ylivalta kansalaisen nähden. Liian usein näkee kansalaisen roolia ahdettavan kapeakaukaloiseen kuluttajakansalaisen rooliin.

Kutakin yhteiskuntamahtia kuvaillaan omassa muhkeahkossa luvussa. Lisäksi keskustellaan hyvinvointiyhteiskunnasta. Kuvailu on pääosin yleisluontoista ja tyyliään jossain määrin esseististä. Välillä kirjan aihe, kansalaisuus, tuppaa hieman työntymään taka-alalle, ja joskus on vaikea nähdä, miten se liittyy keskusteltavaan asiaan. Lukujen lopuksi jokainen aihe linkitetään takaisin kansalaisuuteen perustuslain kautta.

Yleisenä teorialinjana siis näyttäisi olevan se, että yksilö on kansalainen juuri yhteiskuntamahtien ansiosta. Kansalainen toimii yhteiskunnallisten instituutioiden pohjastamassa tilanteessa. Siksi instituutioiden pohtiminen sekä muodolliselta että sisällölliseltä puolelta on tärkeää. Instituutit tekevät yksilöstä jotakin enemmän kuin pelkästään atomien joukossa.

Olisin odottanut useassakin kohdassa kansalaisuudesta keskusteltavan myös jossakin muussa valossa. Esimerkiksi yhteiskunnallisten liikkeiden ja kansalaisryhmien merkitystä ei kirjassa todellakaan yliarvioida. Kansalaisyhteiskunta jäsenetään kylläkin omaksi yhteiskuntamahdiksi. Se koostuu liikkeistä, puolueista, järjestöistä ja muusta kollektiivisesti organisoidusta vapaaehtoisesta toiminnasta. Suhteessa kansalaisuuteen se nähdään erillisenä kokonaisuutenaan, kuten oikein onkin. Kansalaisuus on yksilön asema yhteiskunnassa ja kansalaisyhteiskunta organisoitunutta kollektiivista toimintaa.

Kansalaisuus kuitenkin toteutuu keskeisiltä osilta yhteistoiminnassa. Kansalaisuus on muodostunut historiallisissa prosesseissa yhteiskunnallisten ryhmien paineesta. Kansalaisuus myös uudistuu ja kehittyy vuorovaikutuksessa poliittisiin puolueisiin, etujärjestöihin, yhdistyksiin ja kansalaisliikkeisiin. Nämä seikat Sipponen kyllä ottaa huomioon niitä kuitenkin liiemmin painottamatta. Ne jäävät perustuslaillisen näkökulman varjoon.

Lähes huomiotta jää seikka, että kansalaisuus on paitsi lainsäädännöllinen status ja organisoitunutta toimintaa myös kulttuurinen seikka. Kansalaisuuden todellinen luonne toteutuu yhteiskunnassa vasta kun ihmiset toteuttavat kansalaisuuttaan. He saattavat suhtautua kansalaisen asemaansa alamaisen tavoin, vaikka perustuslaki kirjaimeltaan tarjoaisi laajat vapaudet. Kansalaiskulttuuriksi voidaan kutsua kansalaisten asenteita ja toimintaa, jotka tekevät lain kirjaimen ja organisaation muodon aktiiviseksi kansalaisuudeksi. Yhteiskunnalliset instituutit sellaisenaan vain puitteistavat kansalaisen roolia. Siksi institutionaalinen ja lainsäädännöllinen näkökulma eivät vielä tarjoa kokonaiskehystä kansalaisuuden tarkastelemiseksi. Olisin lisäksi kaivannut tarkastelua aktiivisen kansalaisuuden tilasta, esimerkiksi kansalaisliikkeistä Suomessa.

Kirja päättyy katsaukseen perustuslakiuudistuksen tulevaisuudennäkymistä. Uusi perustuslaki antaa hyvää, joskaan ei Sipposen mielestä parasta mahdollista, pohjaa kansalaisuuden kehitykselle vuosikymmeniksi eteenpäin. Kuitenkin laki vaatii tuekseen kansalaisten aktiivisuutta roolissaan. Hämäräksi kuitenkin jää, mitä kansalaisen aktiivisuus käytännössä voisi olla.

Sipponen sijoittaa kansalaisuuden kehityskertomukseen, jossa yksilön asema muuttuu vuosikymmenten ja -satojen saatossa valtion alamaisesta varsinaiseksi kansalaiseksi. Kehitys ei liene kovin lineaarinen, ja ajoittain kansalaisen asema ehkä heikkenee, mutta yleisesti kehitys vie eteenpäin ja kansalainen saavuttaa yhä vankemman otteen sekä itseään että yhteiskuntaa koskevista asioista. Jossakin kaukana siintää aktiivisen kansalaisuuden ihanne, vaikka sitä ei selvästi kirjassa sanotakaan.

Kehityskertomuksen pätevyyttä voi pohtia. Onko selvää, että kansalaisuusinstituutio jatkaa suotuisaa kehitystä kasvottoman kapitalismin ja hahmottoman globalisaation maailmassa? Tai jatkuuko kansalaisuuden suotuisa kehitys pitkäaikaisesti, jos hyvinvointivaltion tukiverkoista laaja-alaisesti luovutaan? Nämä ovatkin kansalaisuutta uhkaavia kysymyksiä, joita kirjassa laueasti ja sivuja säästelemättä pohditaan. Minusta kuitenkin näyttää, että Sipponen ei aseta kehityskertomuksen pätevyyttä sellaisenaan kyseenalaiseksi. Uhkakuvat menettävät pelottavuutensa, kun turvaudutaan kunnonlaiseen lainsäädäntöön ja kannustetaan ohimennen kansalaisia aktivoitumaan omassa asiassaan. Uhkakuvien vakavampi pohdinta olisi kuitenkin paikallaan, sillä ne saattavat ajaa yllättävästi kansallisvaltion lainsäädännön ja kansalaisten omien ponnistusten ohi. Globaalit virtaukset saattavat aiheuttaa kansalaisuuden nopeaa muuttumisen, mitä ei huomata pitäytymällä vanhoissa ajatustottumuksissa. Saattaa hyvinkin olla, että kansallisvaltion kehys kansalaisuuden analyysissä, mikä kirjassa on itsestäänselvyys, onkin parin vuosikymmenen kuluttua vanhentunut.

Sipposen kirja on muutamista ongelmistaan huolimatta tarpeellinen, sillä Suomessa ei ole liikaa kansalaisuutta yleiskatsauksellisesti pohtivaa kirjallisuutta. Kirja on ajankohtainen, kun Euroopan unioni muuttaa kansalaisuuden kehyksiä uuteen muotoon, ja muutenkin voisi olla hyvä aika nostaa esille kysymys valtion ja kansalaisen suhteesta. Kirja tarjoaa paljon luettavaa, mikä avartaa paikoin oivallisestikin käsitystä kansalaisuudesta. Parhaiten kirja soveltunee yhteiskunnallisista asioista, politiikasta ja lainsäädännöstä kiinnostuneelle valvutuneelle lukijalle. Se on yleistajuisesti ja verrattain hyvin kirjoitettu.

Kaikkea kirjassa ei kuitenkaan kansalaisuudesta ole. Lukijan on hyvä tietää, että kansalaisuuden historiallisia kiinnekohtia ei käsitellä. Liioin ei analysoida kansalaisuuden sisältöä. Marshallin klassinen erottelu kolmeen oikeuksien ja velvollisuuksien ryhmään vain viilaa tekstissä. Oikeuksien ja velvollisuuksien sisällöt ja yhteiskunnalliset seuraukset jäävät hahmottomat

ta. Kirjasta puuttuu myös yhteiskuntien välinen vertailu. Jos näitä näkökulmia kaipaa, voi näyttää siltä, että kirjasta puuttuu historiallinen ja yhteiskunnallinen syvyys. Kirjan näkökulma on kuitenkin oikeudellinen, ja erityisenä rajauskriteerinä on perustuslaki. Perustuslain muotoilut ovat kansalaisuuden toteutumiseen nähden

tietekin yltiömuodollisia ja ympäripyöreitä. Lihaa luiden ympärille saadaan kun tarkastellaan kuutta yhteiskuntamahtia kansalaisuutta rajaavana, rajoittavana ja resurssoivana yhteiskuntarakenteena.

PEKKA KAUNISMAA